

Carta a un (hipotètic) filòleg més incipient que no insipient

JOSEP MURGADES *Universitat de Barcelona*

Multum legendum esse, non multa

Plini el Jove

Jove, fer requesta en pro de la filologia no és ben bé el mateix (ja t'ho deus imaginar) que proferir una crida com la de Shackleton en demanda de voluntaris per a la seva aventura antàrtica: si bé els riscos a córrer no hi són tan greus, tampoc els relatius guanys a obtenir-hi no són tan èpics. Malgrat tot, prou que s'ho val, també, això de la filologia.

Estudiar-ne és ni més ni menys que una de tantes maneres possibles de prendre distanciament respecte de l'anecdòtica circumstancialitat més immediata i de primera instància. Una pràctica eficaç, doncs, per assolir perspectiva o, el que és el mateix, facultat de discerniment.

Per dir-ho d'acord amb E.R. Curtius: és capacitat de poder veure de lluny el que és proper i de prop el que és lluny, en l'espai i en el temps.

Amb relació més concreta a aquest últim, val aquí igualment la remarca d'E. Panofsky: no hi ha millor manera de capir què cosa sigui la realitat que la d'aconseguir desprendre'ns del present a fi i efecte d'interessar-nos pel passat, de molt força més existent que el sempre esmunyedís moment actual.

*

Filologia, doncs. Ara: què és aquesta? Segons Rudolf Pfeiffer, fóra l'art de comprendre, d'explicar i de restablir la tradició literària. D'aquesta definició, precisa i concisa com escau, podem com a molt, avui dia, substituir-ne «art» per disciplina, i ampliar

el camp de «tradició literària» *stricto sensu* al de qualsevol tradició escrita en general: tindrem llavors *in nuce* la millor glossa valorativa del *métier* propi de tot filòleg.

El qual (convé fer-ho avinent en temps com els actuals) se situa, intel·lectualment, en una posició tan distant com equidistant dels hermetismes de certa lingüística profunda com, així també, de la vaporositat de l'esbombada comparatística (oi més quan aquesta esdevé susceptible cada cop més de deixament dins els a hores d'ara anomenats *cultural studies*).

*

Aleshores, si com bé va apuntar Thomas Mann, forçant mig la lítote, mig la paradoxa, és escriptor aquell a qui li costa d'escriure, semblantment és filòleg, a parer en aquest cas de Nietzsche, qui s'aplica a llegir lentament, cosa que vol dir en profunditat, acuradament i circumstanciada, tal com recomanava també Plini el Jove.

Enfront de tots els qui veuen aquesta activitat de llegir com a subsidiària (per no dir del tot ancil·lar) en relació amb la d'escriure, importa llavors recordar, entre moltes altres autoritats adduïbles, la d'un Oscar Wilde, quan afirma, convençut, que, tret dels criticastres, tot crític, o sigui, tot autèntic lector, acostuma a ser molt més culte que aquells de qui ressenya l'obra, ja que la crítica (de la qual la filologia és una manifestació extrema) requereix infinitament més cultura que no pas la creació.

I en termes semblants s'expressa també Borges quan postula que llegir és una activitat posterior a la d'escriure: més resignada, més civil, més intel·lectual.

Ser filòleg, doncs, és en aquest sentit sinònim de professional de la lectura. I tan imprescindible i suficient és aquest com algú altre lliurat a la literatura dita creativa. Cal simplement saber destriar (per dir-ho amb símil manllevat a Claudio Guillén) entre ornitòlegs i ocells. I no pel fet que plomatge i piuladissa d'aquests acabin per lluir i per detonar més, s'hauran de delir aquells per convertir-s'hi. ¿O és que, per ventura, atès el fet que sempre seran socialment més coneguts i valorats (posem per cas) els futbolistes, hauran de renunciar per això els científics a ser tals i a exercir-ne conseqüentment?

*

Un altre malentès, en la línia de les falses dicotomies, per bé que de caire més gremial aquest, és el de creure en la irreductibilitat mútua entre els filòlegs col·loquialment anomenats «llenguados» i els anomenats «lletraferits». No hi ha (no hi hauria d'haver) cap contraposició tallant entre tots ells. Cert que, per mor d'inevitable especialització, hi ha qui se centra més en el coneixement de la llengua i hi ha qui ho fa més en el de la literatura. Però és claudicativament acomodatici (mandrós, en definitiva) apostar per la plena comprensió de l'una amb menysteniment de l'altra.

Un filòleg (independentment de si «llenguadeja» o es «lletrafereix» més o menys) és algú perfectament sabedor, igual com Mercè Rodoreda, que una novel·la no són sinó paraules. I que poc es farà cabal de la dimensió literària d'una obra aquest algú si comença per ignorar què signifiquen pròpiament les tals paraules i l'entrellat gramatical dins el qual s'estructuren i funcionen.

Al seu torn, poc és pas possible d'entendre els límits configuradors del llenguatge si no s'està en condicions d'apreciar el forçament (*l'écart*) a què són sotmeses aquelles per obra i gràcia d'aquesta manipulació artificiosa que solem designar amb el nom de literatura.

Filòleg és llavors, segons això, algú que ha superat el doble fetitxisme de l'ortografia i de la lletra impresa. No perquè aquestes no siguin també importants, sinó perquè, conscient de la convencionalitat de l'una i de la circumstancialitat de l'altra, el filòleg s'afanya abans de tot a dotar de substantivitat fònica, o sigui pròpiament lingüística, a tot producte amb aspiracions literàries o merament comunicatives, realitzant-lo si escau, primerament, des de l'oralitat.

Algú que sap llegir, doncs, és algú capaç ni més ni menys, abans de tota altra cosa (i segons va deixar clar oportunament José María Valverde), de llegir en veu alta un text (per més que aquest pugui ser un de no prèviament conegut) de tal manera que, tot fent-ho, se n'assabentin del què i del com del tal text tant qui el llegeix com aquells a qui els és llegit.

*

Què i com. Vet aquí una altra qüestió susceptible de convertir-se en fàcil parany. Perquè sempre hi ha qui creu que la literatura —el fet de comprendre-la i de gaudir-la (o a l'inrevés)— és referible a un enfocament de preferència bé contingudista, bé formalista. I no. La contraposició fons i forma no deixa de ser sinó un de tants maniqueïsmes possibles en qualsevol àmbit.

El poeta (el literat susceptible de ser tingut per tal) diu com diu allò que diu, va sentenciar lapidari Gabriel Ferrater. I la cosa no admet més voltes: l'eventual instrumentalitat de l'artefacte literari (comparable a la del llibre fet només servir per falcar una taula balladora) queda subsumida dins la seva dimensió objectual. El poema (i, per extensió, l'obra literària, encara que Archibald MacLeish ho focalitzés només en aquell) no hauria de significar, sinó que hauria de ser. D'on deriva el fet també, postil·lat per Carles Riba, que les paraules amb valor de literàries no són canviabls per unes altres, ja que llur comesa és dur el lector més enllà d'elles, pel camí d'una veu insubstituïble.

(Dit altrament: encara que puguem identificar, al so d'un bon xiulet de boca i llavis, o de la versió oportunista de qualsevol faranduler, la melodia de la novena

simfonia de Beethoven, aquesta només és plenament realitzada com a tal si la interpreta una filharmònica amb tots els ets i uts).

*

Una cosa tota altra és què fa possible que es pervingui fins al producte literari o artístic en general: és el que anomenem història. I, segons el transcurs d'aquesta, aquell, o bé no va més enllà de les formes simples tipificades per André Jolles, o bé per contra evoluciona fins a les més refistolades creacions de l'intel·lecte. La qual cosa vol dir que, fora del flux històric –i de com aquest hagi transcorregut o no i per què–, no hi ha explicació plausible de cap realització humana.

Per tant, si cal capguardar-se de semantacistes obtusos tot invocant autors com els adés citats, cal semblantment protegir-se d'esteticistes pixapolits tot portant aquí a col·lació paraules com les de Walter Benjamin: no hi ha document de cultura que no sigui alhora una crònica de la barbàrie; o versos com els de Bertolt Brecht, quan, per boca d'un treballador que llegeix, es demana si qui va construir Tebes la de set portes van ser només els reis que surten anomenats als llibres...

*

En virtut així mateix d'allò que hi ha d'inel·luctable en el decurs de la història, guarda't molt i prou d'incórrer en greu delictes d'anacronisme. No bescantis, doncs, sots fàcil retret de misogínia, o de racisme, o de carcúndia, o de qualsevol altra manifestació avui tinguda per «políticament incorrecta», obres i autors que, per mor de la temporalitat respectiva, no es podien haver produït altrament de com en aquest sentit ho van fer quan van florir.

Abans de prodigar-te, doncs, en l'inevitable bastiment (més a la curta o a llarga) d'un (contra)cànon, tot «comprentent», de vegades tot «justificant» o, fins i tot, tot «compartint» d'acord amb un determinat sistema de valors, és deure imperiós i primordial de tot autèntic filòleg l'exercici (recomanat per Umberto Eco no sols en relació amb la tradició literària i lingüística) de bregar-se en la cenyida explicació denotativa d'allò que hom es porta filològicament entre mans (i per més que aquest hom se'n situï ideològicament i vivencialment a les antípodes).

A propòsit en especial d'això mateix, i tant se val si, personalment, ets agnòstic o creient, ateu o de la crosta (o bé d'una indiferència tota amorfa), pensa que el que mai dels mais, com a filòleg, no et pots permetre és d'ignorar el fet inqüestionable de la religió –de qualsevol religió– com a font de metàfores (era Gombrich qui ens en prevenia fa ja ben bé mig segle).

D'aquelles metàfores amb les quals poder tocar totes les cordes dels records

compartits; les que, en definitiva, si volem continuar articulant-nos i sentint-nos en comunió amb la majoria dels ancestres (i amb part dels coetanis), cal que sobrevisquin a la mateixa decadència de la fe (o a la irrupció d'altres de noves).

*

En el cas que, a més d'aspirant a filòleg, tu, jove, siguis catalanet, recorda que, no sols per raó d'ofici (d'un ofici no debades designat amb la paraula grega que significa amor a les paraules), sinó també per causa de la nació que és teva, t'escau d'allò més la màxima de Goethe: qui no sap llengües estrangeres, no sap res de la seva.

Obliga't, doncs, a aprendre'n altres, i no únicament des d'una motivació merament utilitarista (tot i que també). No menyspreïs les que et són més pròximes, començant per aquelles que la història, ai las!, ha convertit en botxins seculars de la teva.

Que la plena consciència que et convé tenir de l'obsessió catalanòfoba d'un Francisco de Quevedo o d'un Mario Vargas Llosa, tot passant en l'endemig per *tutti quanti* (i en són molts!), no et privi tanmateix en cap cas de llegir-ne amb innegable profit les respectives obres pròpiament literàries. No es tracta pas en aquest ofici de confondre cul amb tèmpestes! (Això, com a molt, deixa-ho per als *no nacionalistas* d'ara i sempre).

Para esment llavors en el que escriu Kafka sobre la memòria de les nacions petites: una memòria no pas inferior a la de les més grans, i amb una exigència col·lectiva que en duu els individus a conèixer millor la part de literatura nacional que els pertoca i a maldar-hi indefalliblement, encara que aquesta pugui d'antuvi quedar-los lluny.

És per això (enllaçant ara Kafka amb E.R. Curtius) que la memòria de tota nació petita elabora més a fons els materials de què disposa, de manera que, si tots els veritables clàssics d'arreu són polítics «sense saber-ho», en el cas de les nacions petites que recolzen llurs pretensions en obres culturals, els tals clàssics ho són encara més: de clàssics i de polítics.

*

Enfilant que estiguis ja la professionalització, jove filòleg en germen, si t'aboques (o et veus abocat) a la docència, tingues sempre present, d'una banda, la sentència de Sèneca: *homines dum docent discunt*; fes, per tant, que la indispensable preparació de les classes comenci per ser-te útil a tu mateix.

I, d'altra banda, no descuidis la lliçó (una de tantes) de George Steiner, que comprova com darrere un professor eficaç i carismàtic s'amaga sempre un actor, un practicant més o menys expert de la locució i el gest.

Les classes, com les conferències o les intervencions en congressos (per erudits i solemnes que aquests puguin mostrar-se), són al capdavant gèneres de l'oralitat, en el decurs de la qual sempre és bo atènyer-se, amb la justa mesura, a la consigna dels medievals: *qui nescit barlettare, nescit praedicare*: no hi ha auditori, d'adolescents o de saviassos, que no agraeixi, enmig d'una exposició més o menys àrida o fins i tot amena, un pensament d'humor, un pessic de jocositat.

Si la teva sortida laboral és el món de les editorials, prou t'adonaràs, entre moltes altres coses, que, al cap de dues hores de corregir textos i proves amb l'atenció deguda, hom ja no veu res i es torna idiota. Era Pompeu Fabra qui ho deia, això (a propòsit del qual, per cert, i en relació amb ell i el seu mestratge, santament faràs de no pecar-hi del mateix defecte que pateixen els qui es pretenen més papistes que el Papa).

Com que una de tantes variants aplicades de la filologia és la traducció (una veritat de manual feta avinent per Brioschi i Girolamo), lliura-t'hi, si t'escau i si en tens l'oportunitat, amb total esment de com és aquest de la traducció tanmateix un quefer de doble tall, a mig camí (per dir-ho com Ortega) de la misèria i de l'esplendor, una ocupació tan humil com alhora (sempre segons Ortega) exorbitant, tan modesta com alhora constitutiva d'un treball intel·lectual de primer ordre.

Posat altrament, jove filòleg, que et sentis cridat (i puguis assumir el repte que se'n deriva) a les tasques pomposament anomenades de recerca, no et sorprengui d'experimentar en pell pròpia (ara aquí de bracet amb Pierre Vilar) que aviat el teu problema serà el de conèixer el perquè del teu interès per la matèria que investigues, el neguit per escatir en definitiva la solta i la volta d'allò en què possiblement esmerçaràs els teus anys més vitals.

*

La culminació llavors a què es pot aspirar en aquesta disciplina de la lectura professional (i de qualsevol lectura, per sobre de modes metodològiques, de corrents i d'escoles, de poètiques i de teories) és la d'una edició ben feta. Objectiu per al qual són maons indispensables previs tantes de monografies com més millor: d'història, de crítica, de biografisme, d'anàlisi textual vària i diversa, etc.

Ho categoritzava C.S. Lewis en els termes següents: «Òbviament, em sento especialment deutor –i me n'haig de seguir sentint– dels curadors, els crítics textuals, els exegetes i els lexicògrafs [cal no oblidar que un filòleg ha de participar de tots aquests i de molts més]. Descobriu-me allò que l'autor va escriure de debò, allò que les paraules clau signifiquen i a qui al·ludeixen i haureu fet per mi molt més del que hagin pogut fer mai mil noves interpretacions o valoracions.»

I, encara, en ploma més nostrada i no gens suspecta de vel·leïtats historicistes, heus aquí el que deia Joan Ferraté sobre idèntic particular: «el treball crític que més

m'interessa és una edició ben feta d'un text. És aquí on crec que es revela la més gran habilitat crítica. La capacitat d'entendre la literatura es manifesta en l'edició ben feta d'un text.»

*

Parafrasejant Mallarmé: tot al món existeix per emmenar a una obra ben editada.

I si, per no moure'ns del mateix autor, mai et planys, jove filòleg, de tenir la carn trista i d'haver (o tot i haver) llegit tots els llibres, recorda, seguint Joan Fuster, que si bé aquests no supleixen la vida, tampoc la vida no supleix els llibres.

I aprèn a dosificar-te, tu, ja esdevingut filòleg, entre aquella i aquests, en complementarietat reeixida.

Referències bibliogràfiques (sumàries)

Walter BENJAMIN, *Über den Begriff der Geschichte*
Jorge Luis BORGES, *Historia universal de la infamia*
Bertolt BRECHT, *Fragen eines lesenden Arbeiters*
Franco BRIOSCHI; Costanzo di GIROLAMO, *Introducción al estudio de la literatura*

E.R. CURTIUS, *Crisi de l'Humanisme*
Umberto ECO, *A passo di gambero*
Pompeu FABRA, [Reports de conversa escrits per Josep Miracle]
Joan FERRATÉ, *Opinions a la carta*
Gabriel FERRATER, *Enquesta de les Hores Extres*
Joan FUSTER, *Consells, proverbis, insolències*
Johann Wolfgang von GOETHE, *Maximen und Reflexionen*
Ernst GOMBRICH, *In Search of Cultural History*
Claudio GUILLÉN, *Entrevista con Enric Canals*
André JOLLES, *Einfache Formen*
Franz KAFKA, *Tagebücher*
C.S. LEWIS, *Un experiment de crítica literària*
Archibald MACLEISH, *Ars poetica*
Stéphane MALLARMÉ, *Le livre, instrument spirituel*
Stéphane MALLARMÉ, *Brise Marine*
Thomas MANN, *Tristan*
Friedrich NIETZSCHE, *Morgenröte*
José ORTEGA Y GASSET, *Miseria y esplendor de la traducción*
Erwin PANOFKY, *Kunstgeschichte als geisteswissenschaftliche Disziplin*

Rudolf PFEIFFER, *Geschichte der klassischen Philologie*

PLINI EL JOVE: *Epistulae*

Carles RIBA, *Elegies de Bierville*

Mercè RODOREDÀ, *Mirall trencat*

SENECA: *Epistulae morales ad Lucilium*

George STEINER, *Errata*

José María VALVERDE, *Conversación con Salvador Pániker*

Oscar WILDE, *The Critic as Artist*